

УДК 349.2

*Яковенко Р.,
здобувач, СНУ ім. В. Даля*

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

У статті здійснено аналіз думок науковців щодо розуміння поняття зайнятості населення. Досліджено законодавчий розвиток формулювання наведеного поняття та наведено чинну дефініцію досліджуваного поняття. В подальшому на основі вивченого матеріалу виділено основні підходи до розуміння поняття зайнятості населення: економічний, соціальний, психологічний, політичний, статистичний та правовий, та виділено основні ознаки зазначеного поняття відповідно до кожного підходу. Також наведено власне розуміння поняття зайнятості населення у різних аспектах.

Ключові слова: зайнятість населення, суспільне виробництво, працевдатне населення, відтворення робочої сили, трудові відносини, відносини зайнятості.

Вивчення категорії «зайнятість населення» є одним із найголовніших компонентів комплексного дослідження та вивчення сучасного стану ринку праці, прогнозування його майбутнього розвитку за критеріями стабілізації та ефективності відтворення населення і трудового потенціалу. Розглядаючи теоретичне поняття цієї категорії, необхідно виходити з того, що вона охоплює сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених категорій: зайнятість населення як економічна ринкова категорія є системним поняттям, сутність якого можна розкрити тільки комплексно, - вважає О.І. Кремень [1, с. 129].

Дослідженням поняття зайнятості населення займалися Л.А. Андрєєва, Л.Я. Гінцбург, С.Х. Джиоев, М.І. Іншин, О.І.Кремень, М.Ю. Лавриков, Л.І. Лазор, Т.Г. Маркіна, О.М. Медведєв, В.Н. Скобелкін, О.В. Смирнов, К.П. Уржинський та інші.

Уточнення понятійно-категоріального апарату, виділення основних сутнісних рис правових та теоретичних категорій, суспільних явищ є фундаментом будь-якого наукового пошуку. Саме тому наведене зумовлює актуальність проведення нашого дослідження.

Метою статті є дослідження поняття «зайнятість населення» з соціальної, економічної, політичної, психологічної та нормативно-правової точок

зору, та на основі аналізу усіх теоретичних та законодавчих підходів, надання власного визначення наведеному поняттю.

Поняття «зайнятість» є комплексним поняттям, що розглядається у соціальному, економічному, правовому, статистичному, політичному, моральному та інших аспектах.

П.І. Закерничний вважає, що зайнятість є одночасно правовою і економічною категорією, у зв'язку з чим слід відрізнити поняття зайнятості в економічному і правовому аспектах. Як економічна категорія зайнятість розглядається в літературі у двох значеннях: 1) як сукупність економічних, правових, соціальних, національних співвідношень, пов'язаних із забезпеченням працездатного населення робочим місцем та його участю у суспільно корисній роботі; 2) як співвідношення між кількістю працездатного населення й кількістю зайнятих, яка характеризує рівень використання трудових ресурсів суспільства та ситуацію на ринку робочої сили [2, с. 100].

Зайнятість з економічної точки зору розглядає також і О.Ю. Гринченко, який вважає, що з цієї точки зору – це діяльність працездатного населення щодо створення суспільного продукту або національного доходу. Ця зайнятість з точки зору корисності для суспільства має вирішальне значення. Вона визначає як економічний потенціал суспільства, так і якість життя населення в цілому та добробут окремих громадян. Статистичне вивчення зайнятості в даному контексті спирається на систему показників зайнятості та економічної активності, рівня життя населення. Результатом статистичного дослідження при цьому є виявлення тенденції розвитку зайнятості; визначення факторів, що формують життєвий рівень населення; визначення закономірностей відтворення робочої сили [3].

Б.Н. Ягодкін вважає, що зайнятість – це забезпеченість всього працездатного населення роботою, працею в різних сферах і галузях суспільного виробництва або суспільно корисної діяльності [4, с. 118]. О.І. Рузавіна визначає зайнятість, як рух активної частини населення стосовно речових умов виробництва в процесі нагромадження у специфічних для даного суспільства суспільно-економічних формах [4, с. 119]. А В.Г. Костаків трактує зайнятість, як оснований на суспільному поділі праці соціально-економічний процес використання праці різних груп населення в різних сферах суспільно корисної діяльності – у суспільному виробництві, у навчанні та індивідуальному господарстві [5, с. 25].

Наведені вище думки науковців, звичайно, є слухними, проте вони характеризують поняття «зайнятість» виключно як економічну категорію – як заснований на законах ринкової економіки рух робочої сили у системі, що володіє можливістю до саморегулювання. Проте автори у своїх працях при визначенні поняття зайнятості не враховують ролі держави у регулю-

ванні зайнятості населення як політичного та соціального регулятора. Більше того, у наведених дефініціях також не враховано того, що зайнятість також включає в себе вольову поведінку людей щодо пошуку робочого місця та відповідної заробітної плати, а не інертний рух робочої сили.

О.Ю. Гринченко надає розуміння поняття «зайнятість» у соціальному аспекті та зазначає, що зайнятість із соціальних позицій – це зайнятість такими видами корисної діяльності, як навчання в загальноосвітніх школах, середніх та вищих навчальних закладах, служба в армії, зайнятість в домашньому господарстві, виховання дітей, догляд за хворими і людьми похилого віку, участь у роботі громадських організацій [3]. Вважаємо, що таке визначення не виділяє істотних рис категорії «зайнятість» та не може бути практично застосоване у нашому подальшому дослідженні. Зазначене поняття «зайнятості» являє собою виділення однієї з семантичних форм розуміння такого слова.

Одними із досить влучних є позиції наступних науковців щодо визначення поняття зайнятості населення. Так, А.І. Рофе надає визначення зайнятості, як діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, яка не суперечить законодавству і зазвичай є джерелом трудового доходу [5, с. 30]. Схожій позиції притримуються також В.С. Васильченко, Б.Н. Крижанівський, та В.В. Онікієнко, які вважають, що під «зайнятістю» слід розуміти діяльність громадян, що пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб і є джерелом прибутку в грошовій або іншій формі: у вигляді заробітної плати, додаткових допомог чи виплат у натуральній формі [6, с. 58].

Деяке уточнення такого розуміння поняття «зайнятість» надають Е. Лібанова, В. Скуратівський та О. Палій, які зазначають, що зайнятість – це наявність оплачуваної роботи, яку розрізняють за кількома ознаками: тривалість робочого періоду (повна та неповна), реєстрація (зареєстрована та незареєстрована), а також рівень оплати [7, с. 130]. Зазначені трактування поняття зайнятості найбільш наближені до поняття трудових відносин, включають у себе як економічний підхід, так і правову точку зору.

Учений-економіст П. Шлендер стверджує, що зайнятість за своєю суттю – це активне, творче ставлення суб'єкта зайнятості до своєї життєдіяльності. Це не лише наділення працівників місцями для оплачуваної роботи, але й показник сукупного трудового потенціалу суспільства, що включає матеріальну, трудову, соціально-економічну, культурну й іншу діяльність [8, с. 111].

Заслугове на увагу підхід (А.А. Нікіфорова та інші), автори якого пропонують розглядати зайнятість населення з економічних і соціальних позицій. Трактуювання змісту зайнятості населення з точки зору соціальних

пріоритетів полягає у тому, що зайнятість населення – це ступінь задоволення потреби населення в праці, в робочих місцях, також авторами підкреслюється значимість пріоритетів у сфері прикладання праці самої особи. Науковець підкреслює, що термінологічне значення категорії «зайнятість населення» багатогранне, і його визначенням займаються багато наук: психологія, соціологія, право [9, с. 87].

Так, здійснивши акцент на науково-теоретичних підходах до розуміння поняття «зайнятість» та дослідивши насамперед його економічний та соціальний аспекти, доцільно зазначити, яким чином визначає дане поняття український законодавець. Так, вперше поняття «зайнятість» на нормативно-правовому рівні закріплено у Законі України «Про зайнятість населення» від 01.03.1991 року №803-ХІІ [10]. Згідно зазначеного Закону, під зайнятістю запропоновано розглядати діяльність громадян, пов'язану із задоволенням особистих та суспільних потреб і таку, що, як правило, приносить їм доход у грошовій або іншій формі. Надалі зауважено, що зайнятість населення, що проживає на території України, забезпечується державою шляхом проведення активної соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення його потреб у добровільному виборі виду діяльності, стимулювання створення нових робочих місць і розвитку підприємництва [10].

Закон України «Про зайнятість населення» від 01.03.1991 року №803-ХІІ [10] втратив чинність на підставі Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 року №5067-VI [11], яким, відповідно, і запропоновано нове нормативне визначення поняття «зайнятість». Так, відповідно до нового Закону [11], зайнятість – це не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно [11]. Відповідно до ст. 3 Закону [11], зайнятість населення забезпечується шляхом встановлення відносин, що регламентуються трудовими договорами (контрактами), провадження підприємницької та інших видів діяльності, не заборонених законом. А згідно ст. 4 Закону [11], до зайнятого населення належать особи, які працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, особи, які забезпечують себе роботою самостійно (у тому числі члени особистих селянських господарств), проходять військову чи альтернативну (невійськову) службу, на законних підставах працюють за кордоном та які мають доходи від такої зайнятості, а також особи, що навчаються за денною формою у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах та поєднують навчання з роботою.

На нашу думку, законодавче визначення поняття зайнятості також є неповним та охоплює не всі аспекти зазначеного терміну. Вважаємо, що законодавче визначення поняття «зайнятість» являє собою розуміння зайнятості у вузькому розумінні як відповідної правової ознаки особи працездатного віку. Тобто за допомогою сукупності економічних та соціальних ознак, наведених у нормативному визначенні поняття зайнятості, особу можна кваліфікувати як «зайняту» або «не зайняту» чи безробітну. Очевидно, таке вузьке нормативне визначення зайнятості переслідує практичні цілі по наданню особі відповідного правового статусу, проте ми вважаємо, що зайнятість як правова, економічна, соціальна, психологічна, політична категорія має набагато ширше трактування. Тому, відповідно, надалі сформулюємо власне бачення розуміння даного поняття.

З огляду на проаналізовані думки вчених-теоретиків та норми національного права, слід підсумувати, що «зайнятість» розглядається у наступних підходах: 1) економічний – це заснований на ринкових законах рух робочої сили співвідносно до засобів виробництва, діяльність працездатного населення щодо створення суспільного продукту або національного доходу. Відповідно, зайнятість населення визначає економічний потенціал суспільства, рівень його розвитку та забезпечення; 2) соціальний – відповідно до цього підходу насамперед наголошується на тому, що процес створення суспільного продукту економічно активною працездатною частиною населення має на меті не лише формування національного доходу, а й зворотні цілі – максимальне задоволення робочим місцем, умовами праці, оплатою праці працівників. Тобто соціальний аспект зайнятості звертає увагу насамперед на те, що праця особи (її цілеспрямована діяльність) спрямована на задоволення власних потреб щодо відтворення робочої сили, належного матеріального забезпечення власної особи та сім'ї, здобуття відповідних соціальних гарантій, а також розвиток професійний і особистий тощо. Проте такий підхід частково вступає у колізію з законодавчим визначенням поняття «зайнятість», оскільки на сьогодні Закон до зайнятості відносить також і діяльність, не пов'язану з отриманням доходу; 3) психологічний підхід до розуміння поняття зайнятості акцентує увагу на зайнятості як потребі особи у власній самореалізації у суспільстві відповідно до здобутої кваліфікації, вмінь, навичок, здібностей. З психологічної точки зору зайнятість можна розглядати, як цілеспрямовану діяльність людини щодо самореалізації у суспільстві, а також і як власне сприйняття особи свого суспільного статусу (в цьому розумінні до зайнятості можна віднести також і участь у благодійних заходах, у догляді за хворими, у акціях громадянського суспільства тощо); 4) політичний – у цьому контексті «зайнятість» розглядається як цілеспрямована діяльність держави щодо сприяння населенню у працев-

лаштуванні, створенні нових робочих місць, наданні соціальних гарантій особам, які втратили роботу тощо; 5) статистичний підхід – зазначений підхід відображає явище зайнятості у чітких математичних показниках: висвітлює відповідні показники, що кількісно та якісно характеризують явище зайнятості, визначає пропорції економічно активного населення, зайнятого населення, безробітного населення, визначення різноманітних графіків відтворення робочої сили, коливання показників зайнятості/безробіття тощо; б) правовий – полягає у синтезі всіх істотних ознак, виділених відносно зайнятості за допомогою усіх наявних підходів, та формулювання єдиного законодавчого визначення даного поняття з метою створення ефективних правових механізмів надання правового статусу «зайнятого» чи «безробітного», надання відповідних гарантій особам, які працюють (є зайнятими) або втратили роботу, шукають роботу, сприяння у перекваліфікації тощо.

Крім того, на нашу думку, поняття зайнятості слід розглядати у більш широкому, аніж запропоноване законодавцем, розумінні, тобто, як таке, що проявляється у наступних аспектах:

1) як діяльність особи – являє собою вольову цілеспрямовану діяльність працездатної особи щодо набуття відповідної кваліфікації, перекваліфікації, пошуку підходящої роботи та безпосередньо трудова діяльність такої особи, пов'язана з виконанням певних трудових функцій (наданням послуг, виконанням робіт), що має на меті задоволення особистих потреб (матеріальне забезпечення, отримання соціальних гарантій, відтворення робочої сили, соціальний та професійний розвиток, самореалізація тощо) та суспільних потреб (створення національного доходу, інший внесок у розвитку держави та суспільства). Зазвичай така діяльність здійснюється з метою отримання заробітної плати (доходу). Обов'язковою ознакою такої діяльності є те, що вона повинна бути не заборонена законодавством;

2) як правова ознака особи, що є підставою для надання відповідного правового статусу;

3) як діяльність суб'єктів господарювання щодо створення робочих місць, надання працездатному населенню можливостей щодо працевлаштування та реалізації власного трудового ресурсу, задоволення їхніх особистих потреб та, як наслідок, і суспільних потреб, створення попиту на ринку робочої сили;

4) як напрямок державної політики, що полягає у створенні державою системи правових, економічних, політичних та соціальних гарантій роботодавцям – з метою стимулювання їх у створенні нових робочих місць, покращення умов праці та діяльності, з одного боку, та особам працездатного віку – з метою допомоги у здобутті належної кваліфікації, перекваліфікації, пошуку роботи, збереження роботи, щодо належних умов праці, здійсненні

соціальних та правових заходів підтримки осіб, які втратили роботу та набули статусу безробітного тощо.

У вузькому розумінні зайнятість доцільно розглядати, як правову ознаку особи, яка характеризує її, як таку, що здійснює не заборонену законом діяльність з метою отримання прибутку (у різних формах), яка може здійснюватися як шляхом найму у роботодавця, так і шляхом здійснення індивідуальної чи колективної (чи іншої не забороненої законом) господарської діяльності, ціллю якої є задоволення особистих та суспільних потреб.

Література:

1. Кремень, О. І. Зайнятість населення: основні підходи до трактування сутності та сегментації [Текст] / О. І. Кремень // Економічний простір : збірник наукових праць / Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. – Дніпропетровськ, 2010. – № 35. - С. 129-151.
2. Закерничний П. І. Поняття та форми зайнятості / П. І. Закерничний // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: : Право. - 2014. - Вип. 25. - С. 100-103.
3. Гринченко О.Ю. Зайнятість населення як об'єкт статистичного вивчення / О.Ю. Гринченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream.pdf>
4. Трудове право України : [Підручник:]. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Вікар, 2004. – 725 с.
5. Рофе А.И., Збышко Б.Г., Ишин В.В. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов труда: [Учеб пособие] / Под. ред. проф. А.И. Рофе. – М.: «МИК», 1997. – 160 с.
6. Васильченко В.С., Крыжановский В.Н., Оникиенко В.В. Экономическая ситуация и занятость населения в Украине. – К.: НЦЗРТ, 1992. – 281 с.
7. Писаревська Т.А. Інформаційні системи і технології в управлінні трудовими ресурсами: [Навчальний посібник: Начальне видання]. – 2-е вид. перероб і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 279 с.
8. Рынок труда: [учеб пособие] / под. ред. проф. П.Э. Шлендера. – М., 2004.
9. Кремень О.І. Сутність і значення соціально-економічної категорії «зайнятість населення» / О. І. Кремень // Вісник Хмельницького національного університету №1, 2009/Т.1/ Хмельницький національний університет, 2009. - С. 85-89.
10. Про зайнятість населення: Закон Української РСР від 01.03.1991 № 803-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1991. – № 14. – Ст. 170.
11. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. №5067-VI // Урядовий кур'єр. – 2012. - №164.

Яковенко Р. К определению понятия занятости населения.

В статье проведен анализ мнений ученых относительно понимания понятия занятости населения. Исследованы законодательное развитие определения приведенного понятия и приведена действующая дефиниция исследуемого понятия. В

дальнейшем на основе изученного материала выделены основные подходы к пониманию понятия занятости населения: экономический, социальный, психологический, политический, статистический и правовой, и выделены основные признаки этого понятия в соответствии с каждым подходом. Также предоставлено собственное понимание понятия занятости населения в различных аспектах.

Ключевые слова: занятость населения, общественное производство, трудоспособное население, воспроизводство рабочей силы, трудовые отношения, отношения занятости.

Yakovenko R. To the definition concept of employment of the population.

The article analyzes the views of scientists in understanding the concept of employment. Studied legislative development and formulation of the above concepts are valid definition investigated concept. In the future, based on your knowledge highlights the main approaches to understanding the concept of employment, economic, social, psychological, political, legal and statistical, and highlights the main features of this notion by each approach. There are proper understanding of the concept of employment in different ways.

Keywords: employment, social production, working-age population, labor force reproduction, labor relations, employment relations.